

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİNDE AİLE*

Yard.Doç.Dr. Salih DEMİRBİLEK**

Aile sözcüğü Türkçe sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır: “Ar. 1. sos. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. 2. sos. Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk. 3. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü. 4. Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. 5. Eş, karı. 6. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü. 7. Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu.” Türkçe Sözlük’te aile ile ilgili yirmi üç madde başı zikredilmektedir.” (TS: 2005, 45)

Türklerde aile yapısı, güçlü ve geniş olmasından dolayı dilimizde akrabalık anlatan pek çok sözcük yer almaktadır. “Türkçenin dikkate değer bir özelliği, akraba terimleri bakımından zenginliğidir. Böylesine zengin bir kavramlar dizisi, Türklerin aileye verdiği büyük önemi göstermektedir. Türk ailesinin en eski zamanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Dede Korkut Kitabı’nda görülmektedir. Bunlarda evlenme, çocuklar ve onların ilişkileri, bir olağan hikaye gibi anlatılmaktadır.” (Baykara: 2001, 153)

Anne-baba ve çocuklardan oluşan temel aile ya da çekirdek ailede yer alan: “Anne, baba, karı, koca, kız kardeş, erkek kardeş, oğul, kız, bacı, ağabey” hemen akla gelen ilk akrabalık terimleridir. Konuşma dilinde bu terimler için daha pek çok sözcük kullanıldığı muhakkaktır. Aileler evlilik yoluyla birbirlerine yaklaşırlar ve aralarında akrabalık oluşturarak yakınlaşırlar. Çekirdek aile akrabalık terimlerinin yanı sıra diğer akrabalık terimleri kısaca şu üç küme içerisinde gösterilebilir : (Balaman: 2002, 11-13)

Soya dayalı akrabalık terimleri	Evliliğe dayalı akrabalık terimleri	Sonradan kazanılan düzmece akrabalık türleri
Ebeveyn, kardeş, çocuk, amca, teyze, hala, dayı, dede, nine, ata, torun, amca oğlu, amca kızı, teyze oğlu, teyze kızı, dayı oğlu, dayı kızı, hala oğlu, hala kızı, yeğen, kuzen, kuzin	Dünür, kayınbaba, kaynana, karı, koca, yenge, gelin, damat, elti, görümce, kayınbirader, baldız, enişte, bacanak, kuma	Sütkardeş, sütanne, sütnine, kankardeş, ahiretkardeş, sağdıç, ad babası, kirve

Eski Türklerde aile için kullanılan sözcük tespit edilmemekle birlikte “oğuş” sözcüğü şimdilik kabul görmektedir. Bazı araştırmacılar Türk Bozkır topluluğunun sosyal yapısını beşe ayırmaktadırlar. Bunlar: Oğuş (aile), Urug (aileler birliği), Bod (boy, kabile), Budun (boylar birliği) ve il (devlet) şeklindedir. (Kafesoğlu: 2003, 227) “Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile bütün sosyal yapının çekirdeğini oluşturuyordu. Çok geniş coğrafyalara yayılan Türklerin varlıklarını korumayı başarmaları, güçlü aile yapıları sayesinde mümkün oluyordu. Türklerde sosyal açıdan yani akrabalık bağı bakımından “geniş aile tipi” yaygınken, hane halkı ve konargöçer bozkır yaşamı esas alındığında Türklerde “çekirdek aile tipi”nin yaygın olduğu söylenebilir. Özgür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok atan, top

*Dede Korkut metni için Semih Tezcan-Hendrik Boeschoten’in “Dede Korkut Oğuznameleri” adlı eseri esas alındı. Metin içerisinde yer alan destan alıntılarının sayfa numaraları ve kısaltmaları bu esere aittir.

**Yard.Doç.Dr., Ondokuz Mayıs Üni., Fen-Edb.Fak., Türk Dili ve Edb.Böl., Samsun. salihdemirbilek@mynet.com

oynayıp güreş tutmak gibi ağır sporlar yapan Türk kadını aile içinde güç ve itibar sahibiydi. Gerek aile içi gerekse sosyal ilişkilerde “töre” ye uymak gerekiyordu.” (Aksoy: 2004, 256)

Türk dili ve edebiyatının en seçkin eserlerinden olan Dede Korkut kitabı bilindiği gibi Oğuzların yaşantılarını anlatan destanlardan oluşmuştur. İki yazma nüshası ele geçen bu destanların Dresden yazmasında boy adı verilen on iki destan yer alır iken diğer yazma nüsha Vatikan nüshasında altı destan anlatılmıştır. Destanlarda çok canlı bir sosyal yapı görülür. Özellikle aile bireyleri ve onların şahsında Oğuzların günlük yaşantıları gelenekleri bağlamında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bazı araştırmacıların destanlarda geçen kahramanların içinde bir kısmını tarihi şahsiyetlerle ilgili görmeleri destanlardaki bu başarılı karakter tasvirlerinden kaynaklanmaktadır. Destanlardaki Salur Kazan’ın Türkiş Kağanı Su-lu olduğu düşünülmektedir.(Ercilasun: 2002, 22-33)

Oğuznamelerde olaylar genelde bir ailenin çevresinde gerçekleşmektedir. Aile bireyleri başlarına gelen musibetin mücadelesini verirken diğer Oğuz büyüklerinin de aileye yardıma koştuklarını, yardımlaşma içerisinde musibeti başlarından savuşturdıklarını ve destan sonunda birlikte şölene katıldıklarını görmekteyiz. Oğuznamelerde geçen aile ve aile bireyleri şunlardır:

Destanın adı	Baba	Anne	Oğul(lar)	Kız(lar)	Akrabalar (aile içi)	Akrabalar (aile dışı)
<i>1.Dirse Han oğlu Boğaç Han destanı</i>	Dirse Han	Hatun	Boğaç Han			
<i>2.Salur Kazan’ın evinin yağmalanması destanı</i>	Salur Kazan (Ulaş oğlu, Bahadır Han’ın Güveyisi)	Burla Hatun	Uruz		Kazan’ın annesi	Kara Göne oğlu Kara Budak (Kazan’ın damadı), Aruz Koca (Kazan’ın dayısı) Karaçuk Çoban’ın kardeşleri (Kıyan Güci ve Demür Güci)
<i>3.Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı</i>	Pay Büre Pay Bicen	Beyrek’in annesi	Bamsı Beyrek Delü Karçar	Beyrek’in kızkardeşleri Banı Çiçek		Şöklı Melik’in kızı (Beyrek’in eşi)
<i>4.Kazan Bey’in oğlu Uruz Bey’in esir düştüğü destanı</i>	Kazan Bey	Boyu uzun Burla Hatun	Uruz			
<i>5.Duha Koca oğlu Deli Dumrul destanı</i>	Baba	Anne	Deli Dumrul		Deli Dumrul’un eşi ve iki çocuğu	
<i>6.Kanlı Koca oğlu Kan Turalı destanı</i>	Kanlı Koca		Kan Turalı		Selcen Hatun (Kan Turalı’nın)	Trabzon Tekürü (Selcen)

					eşi)	Hatun'un babası),
7.Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı	Kazılık Koca		Yigenek			Emen (Yigenek'in dayısı),
8.Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü destan	Aruz Koca Konur Koca Saru Çoban (Aruz'un çobanı, Tepegöz'ün babası)	Peri	Basat, Kıyan Selçuk (Basat'ın kardeşi) Tepegöz			Bir ana ve oğlu,
9.Begil oğlu Emren'in destanı	Begil	Hatun	Ermen			
10.Uşun Koca oğlu Seyrek destanı	Uşun Koca	Ana	Eğrek, Seğrek		Eğrek ve Seğrek'in hatunları,	
11.Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan	Salur Kazan		Uruz			Kara Göne (Salur Kazan'ın kardeşi), Tekürün karısı
12.İç Oğuz Taş Oğuz asi olup Beyrek'in öldüğü destan	Kazan,					Kara Göne (Kazan'ın kardeşi), Aruz (Kazanın dayısı)

Destanlarda aile fertleri birbirlerine çok sıkı bağlıdır. Birbirlerine karşı hiçbir zaman şiddet uygulamazlar. Birbirlerine daima iyi sözlerle hitap edip, konuşurlar. Birbirlerini üzmemek için yeri gelince birbirlerinden sır saklarlar. Ancak yas tuttıkları zaman hayata küserler. Destanlardaki aile yapısını şu şekilde verebiliriz:

Anne-Baba:

Türkçede anne için kullanılan başlıca terimler: “Ana-ene, apa-aba, ayi, ebe, eçe, mama, nene, ög, şeşe, valide.” Baba için kullanılan başlıca terimler ise: “Aça, aga-aka, apa-aba, ata, eke, baba, dede, kang, papa, peder, tata” (Li: 1999, 7) Dede korkut kitabında ise anne için: “ana, karıcuk ana, kadın ana, hatun ana, karı ana, hatun, karıcuk hatun kişi” ifadelerine yer verilmiştir. Baba için de: “baba, beg baba, koca baba, ag sakallu, ata, aga, aziz, izzetlü canum baba, hanum baba” ifadelerine yer verilmiştir.

Anne ve baba ailenin temelidirler, aile onlar üzerine kurulur. Çocukları olmayanları “tanrı kargayubdur (lanetlemiştir)” inancı hakimdir. Destanlarda hem anne hem de baba hakkı “tanrı hakkı” olarak görülmüştür. Anne ve baba genellikle yaşlıdırlar ve görünüşleriyle tarif edilecekleri zaman anne için: “Ag pürçekli”, “agca yüzlü”, “karıcuk ana.” Ancak destandaki annelerden Tepegöz'ün annesi “Peri kızı” olarak insanüstü bir varlık olarak geçmektedir. Baba için: “Ag sakallı” ifadesi kullanılmaktadır. Anne-baba çocuklarını düşman

üzerine yollamaktan vazgeçirmek için onlara “ag sakallı babanı ağlatmagıl, ag pürçekli ananı bozlatmagıl” şeklinde yalvarırlar. Dede Korkut kahramana dua edeceği zaman: “ag sakallu babanun yeri uçmag olsun, Ag pürçekli ananın yeri behişt olsun” der. Destanların sonunda genellikle anne ve babaya “muştucu” gönderilir. Anne baba savaştan dönen çocuklarını yolda karşılarlar, çocuklar da onların ellerinden öper.

Destan kahramanları anne ve babalarına derin bir sevgi ile bağlıdırlar. Salur Kazan’ın evini yağmalayıp eşini, oğlunu esir eden düşmanla çarpışmadan önce esir alınmış yaşlı annesini güvene almak istiyerek düşmandan “karıcuk olmuş ana”sını serbest bırakmalarını ister. Onun yaşlı olmasından atların altında kalmasından endişe etmektedir:

*“Karıcuk anam getirübdürürsin,
mere kafir, anamı vergil mana,
savaşmadın urışmadın kaydayım,
gerü döneyim, gedeyim, bellü bilgil” (SKEYB, 62)*

Anne ve baba da çocukları üzerine her zaman titrer, onların yoklukları kendilerine dünyayı zindan eder. Bamsı Beyrek’in tutsak alınıp götürüldüğünü bilmeyen ailesi, onun öldüğünü sanarak yıkılırlar: “*Beyregün babası kaba sarık götürüb yere çaldı, tartdı yakasın yırtıdı. “ogul! ogul!” deyüben böğürdi, zarılık kıldı. Ag bürçeklü anası büldür büldür ağladı, gözünün yaşın dökdi. Acı tırnak ag yüzineçaldı, al yanagın tartdı. Kargu gibi kara saçını yoldı. Ağlayubanı sıkılayubanı evine geldi.” (BBOBBB, 78)* Destanın sonunda Bamsı Beyrek ailesine kavuşur. Ağlamaktan gözleri kör olmuş babası Bay Büre, oğlunu tanımak için etrafındakilere: “*Ogum idügin andan bileyim: sırça parmagını kanatsun, kanını destmala dürtün, gözüme süreyin. Açılacak olurısa oğlu Beyrek’dür dedi.” (BBOBBB, 93)*

Destanlarda anne babalar çocukları için her fedakarlığa katlanırlar. Tepegöz destanında Kapak Kan’ın Hatunu iki oğlundan birini Tepegöz’e vermiş, sıra elinde tek kalan çocuğuna gelmiştir. Evladını korumak için Basat’a gider, ona yalvarır. Basat kadına acır, esirlerinden birini ona verince çocuğunu kurtarmış olur.

Destanlarda anne ve baba çocuklarına şefkatle bağlıdırlar. Ancak Deli Dumrul’un anne ve babası istisna teşkil ederler. Deli Dumrul’un anne ve babası kendi çocuğu için canlarını sakınırlar.

Karı-Koca:

Türkçede kadın eş için kullanılan başlıca sözcükler: “Aile, avrat, ayal, ebçi, eş, evdeş, halal, hanım, harem, karı, hatun, ortak, refika, kuma, ömrdaş, yastıktaş, zevce.”; Erkek eş için kullanılan başlıca terimler: “Abuşka, adam, bay, beg, cubay, er, eren, erkek, eş, evdeş, halal, kişi, koca, küdegü, ortak, refik, umrdaş, yastıktaş, yoldaş, zevc.” dir. (Li: 1999,9) Dede Korkut kitabında kadın eş için kullanılan ifadeler ise: “Hatun, avrat, görklü, munis, yar, hasret, yad kızı, yavuklu, helallik, dişi ehli, ince tonlu, servi boylu, kızıl yanaklu, dar ağızlu, kara kaşlı, kıvrımsı kırk tutam kara saçlı, sultan kızı, başum bahtı, evüm tahtı.” Evli erkek için daha az ifadeye yer verilmektedir: “Beg, begüm yigit , yigidüm, duvagum eyesi.”

Destanların daha başında Ozan’ın dilinden kadınlar: “Solduran ev yapan sulp, solduran sop, tolduran tob ve Neçe söylersen bayagıdır” şeklinde dörde ayrılmıştır. Bunların içerisinde “Ev yapan sulp” en değerlileridir: “*Eve bir udlu konuk gelse er adem evde olmasa*

ol anı yedirür içirür, azizler gönderür. Ol Ayişe, fatima, soyudur. Hanum! Anun bebekleri bitsün, ocaguna ancılayın hatun gelsün.” (s. 199)

Dede Korkut Kitabında eşler birbirlerine büyük bir aşkla bağlanmışlardır. Aralarında husumet, kavga olmaz. Birbirlerinden sır saklamazlar. Anne ve babalarının oğullarına vermedikleri canlarını dahi birbirlerinin yoluna seve seve verirler. Birbirlerine en güzel şekilde hitap ederler. En kızgın olduklarında dahi güzel hitaplarla konuşmalarına başlarlar.

Bayındır Han'ın emriyle kendisini kara otağa koyup, altına kara keçe döşemeleri ve kendisine kara koyun yağnisi vermelerini hazmedemeyen Dirse Han hemen toyu terk edip, obasına döner. O kızgınlıkla eşini çağırır ve:

*“Berü gelgil, başum bahtı, evüm tahtı!
evden çıkub yöriyende selvi boylum,
topuğında sarmaşanda kara saçlum,
kurlu yaya benzer çatma kaşlum,
koşa badem sıgmayan tar agızlum,
güz almasına benzer al yanaklum,
kadunum, ziregüm, dölegüm” (DHOBHB, 36)*

şeklinde hitap ettikten sonra karısına olayları anlatmaya başlar.

Karısı, oğluyla birlikte ava gittiği halde yalnız dönen Dirse han'a şu şekilde seslenir:

*“Berü gelgil başum bahtı evüm tahtı!
han babamın güyegüsi,
kadın anamun sevgüsi,
atam anam verdiği,
göz açuban gördüğüm,
göngül verüb sevdiğüm,
a Dirse Han!” (DHOBHB, 41)*

Begil oğlu Emren destanında canı sıkkın kocasının durumunu öğrenmek karısı kendisine şu şekilde seslenir:

*“Altun tahtum eyesi begüm yiğit, göz açuban gördüğüm,
göngül verüb sevdiğüm
.....
ala gözlü bebeklerüng ohşamazsın,
agca yüzlü görklüngle söyleşmezsin.
nedür halüing?” (BOEB, 157)*

Begil, Bayındır Han'a ve oğuza asi olur. Evine döndüğünde karşılamaya gelen çocuklarını okşamaz, karısına bir şey söylemez. Bu vaziyette sözleriyle kendisini teskin ve teselli eden karısıdır. Begil karısının düşüncelerine değer verir: *“Begil'e ava çıkıp ava bingil, gönglüng açılusun der. Begil gördi hatun kişününg akli kelecesi eyidür” (BOEB, 158)*

Gerek Deli Dumrul gerekse Seyrek kendilerinden sonra eşlerinden evlenmelerine izin verdikleri halde eşler kocalarının bu tekliflerini kabul etmezler, kocalarına olan sadakatlerini gösterirler.

Kadın ile ilgili olumsuz bir davranış kadının sır tutamamasıdır. Avda iken atdan düşüp ayağını kıran Begil, durumunu kimseye söylemez. Durumunu öğrenmek isteyen karısına söylemek durumunda kalır. Sırrı öğrenen karısı: “Avrat elin eline çaldı, karavaşa söyledi. Karavaş çıkubkapucıya söyledi. Otuz iki dişden çıkan bütünorduya yayıldı, ‘Begil atdan düşmüş ayagı sınımış’ deyü.” (BOEB, 159) Kadın ile ilgili bir başka olumsuz düşünce kendisini aldatan Aruz’un yüzüne karşı Beyrek’in benzetmesidir: “Aldayuban er tutmak avrat işidür. Avratundan mı öğrendün sen bu işi?” (İOTOAOBÖB, 191)

Çocuklar:

Dede korkut kitabında çocuklar için “kardaş (candan iki kardaş), kızan” sözcüklerinin yanı sıra büyük kardeşler için: “Aga, ulu kardaş”; Küçük kardeşler için ise “kiçi kardaş” kullanılmaktadır.

Dede Korkut kitabında çocuksuz ailenin Allah tarafından lanetlenildiğine inanılır. “Hikayelerin ideal, güzel ve yüce üzerinde odaklaşmış bir estetik yapısı olduğunu şimdiden belirtelim. Dede Korkut hikayeleri etik, estetik, dini ve sosyal anlamda ideal bir dünya tasarımıdır. Oğul kızı olmamak etik, estetik, dini ve sosyal anlamda bir eksikliklerdir. Bunun düzeltilmesi gerekir. Bayındır Han bir davet tarzı ile insanları çoluk çocuk sahibi olmaya teşvik eder.” (Uç: 2003, 54) Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında Bayındır Han’ın düzenlemiş olduğu toya katılmaya gelen Dirse Han’ı kara çadıra koyarlar, altına kara keçeyi sürerler, önüne de kara koyunun yağını getirirler. Dirse Han buna: “Bayındır Han benim ne egsüklüğüm gördü? Kılıcumdan mı gördü, soframdan mı gördü? Benden alacak kişileri ag otaga, kızıl otaga kondurdu?” şeklinde tepki gösterince Bayındır Han’ın adamları: “Hanum, bu gün Bayındır Han’dan buyruk şöyledir kim: ‘Oğul kızı olmayanı Tangrı teala kargayubdur, biz dahi kargaruz demişdür’” (DHOBHB, 35) şeklinde karşılık verirler.

Bu lanetden kurtulmanın çaresi ve bir evlat sahibi olmak için yapılacak iş, Dirse Han’ın karısının ağzından şöyle anlatılmaktadır:

“Hay Dirse Han, bana kazab etme,
incitüb acı sözler söyleme, Yeründen örü turgıl,
ala çadırın yer yüzine dikdürgil,
atdan aygır, deveden bugra, koyundan koç öldürgil,
İç Oguzun, Taş oguzun beglerin üstüne yıgnak etgil,
aç görsen toyurgıl,
yalıncak görsen tonatgıl,
borchuyı borcından kurtargıl,
depe gibi et yığ,
göl gibi kımız sagdur,
ulı toy eyle, hacet dile,
ola kim bir agzı dualının alkışıyla tanrı bize
bir müsülman ayal vere” (DHOBHB, 37)

Bir müddet sonra Dirse Han’ın oğlu olur. Dirse Han oğlunu süt anneye verir: “Oğlancugını dayelere verdi, saklattı” (DHOBHB, 37)

Dede Korkut destanlarında çocukların büyümesi ata sözü biçiminde “*Eyegülü ulalur, kaburkalu böyür*” şeklinde anlatılmaktadır. Göçebe hayat şartlarının doğurduğu güçlüklerden dolayı erkek çocuk kız çocuğa oranla daha itibar görür. Kardeşler birbirlerine sevgiyle bağlıdır. Birbirlerine hitap ederlerken: ““Kara tagum yüksegi kartaş”, “karanulu gözüm aydını kardaş” gibi gayet nazik bir ifade kullanırlar. Kardeşsizlik zordur:

*“Üç yüz altmış altı al ava binse
kalu geyik üzerine gavga kopsa
kardaşlu yigitler kalkar kopar olur.
kardaşsuz miskin yigit ensesine yumruk tokınsa
ağlayuban dört yanına bakar olur,
ala gözden acı yaş döker olur.” (UKOSB, 170)*

Segrek esir olan kardeşini kurtarmaktan kendisini vaz geçirmek isteyenlere karşılık:

*“Emdi Egrege Seyrek yaraşur
kardaşum sagımış, kayurmazam.
kardaşsuz Oguzda turmazam.
karangulu gözüm aydını kardaş!” (UKOSB, 170)* diyerek kararlılığını bildirir.

Salur Kazan’ı tutsak eden kafirler, Salur Kazan’ın oğlu ve kardeşi olduğunu bildikleri için kendisini öldürmeye çekinirler.

Erkek çocuk:

Dede Korkut kitabında erkek çocuklar: “Oğlancug, aga, yigit, beg, ahı, alp, arslanum ogul, kuzıcağ, kuluncug, bebegüm, gelinümün çiçegi ogul, ban evümün kabzası ogul, görür kızum aydını ogul, tutar belüm kuvveti ogul, begüm kardaş, boz oğlan, kara tagum yüksegi, gözlerin aydını, ulu ogul, kici ogul.” sözleriyle geçmektedir.

Destanlarda her ailenin soyunu devam ettirecek bir erkek çocuk vardır. Bazı destanlarda iki erkek çocuğu olan babalar da vardır. Uşun Koca gibi. Uşun Koca’nın ulu (büyük) oğlunun adı Eğrek, kiçi (küçük) oğlunun adı da Seyrek’tir. Erkek Çocuklar babalarının adıyla tanınırlar: Aruz oğlu Basat, Uşun oğlu Seyrek gibi.

Hikayelerin başında Dede Korkut’un ağzından söylenen soylamada oğul şöyle vasıflandırılmaktadır:

“Yad oğlın saklamagıla ogul olmaz, Böyüyende salur geder, gördüm demez. Kül depecük olmaz, güyegü ogul olmaz. Ogul atadan görmeyince öğüt almaz. Devletlü ogul kopsa terkeşinde tiridür, devletsüz ogul kopsa ocagının köridür. Ogul dahi neylesün, baba ölüb mal kalmasa? Baba malından ne fayide başda devlet olmasa? Ata adını yoritmyen hoyrad oğul, ata belinden enince enmese yeg, ana rahmine düşünce togmasa yeg. Ata adın yoridende devletlü ogul yeg.” (DKO, 29,30,31,32)

Dirse Han ve eşi Allah’tan kendilerine “bir müsülman oğul” dilerler.

Destanlarda babalar oğullarına karşı son derece şefkatle hitap ederler. Kazan oğlu Uruz’a hitap ederken:

*“Kara tagum yüksegi ogu!
karanulu gözlerüm aydını oğul!
alpum uruz, aslanum uruz.” (SKTOUÇB,186) der.*

Erkek çocuklar için “Baş kesmek, kan tökmek hünerdir.” Ancak baş kesip, kan döktükten sonra ad kazanabilirler. Adlarını da Dede Korkut’tan alırlar. Erkek çocuklar on beş-on altı yaşlarına geldiklerinde büyümüş, alp, deli, bahadır olarak vasıflandırılırlar. Bu yaşa kadar varsa aile içindeki bir kara haber, kendilerine bildirilmez. Erkek çocuklar onu tesadüfen, bir başkasından öğrenirler.

Oğlan hüneri babasından öğrenir. Hüner göstermeyenler oğlanlar “Kuş yürekli olup, anasının yanına kaçarlar”. Uruz, babası Aruz’un kendisi on altı yaşına geldiği halde hala “Kan döküp, baş kesmediği” şikayetine cevap olarak:

*“A beg baba, devece böyümişsin,
köşekçe aklun yok.
depece böyümişsin,
tarıca beynün yok.
hüneri ogul atadan mı görür öğrenür,
yohsa atalar oguldan mı öğrenür?” şeklinde itiraz eder. (KBOUBTOB, 97)*

Erkek çocuklar, kendi rüştünü ispatlamışsa otagda babalarının yanında, halen ispatlamamışlarsa karşılarında otururlar. Erkek çocuklar, babalarının sözünü dinlerler, bir dediğini iki etmezler: “*Ol zamanda ogul ata sözün iki eylemezidi. İki eylese ol oğlı kabul eylemezleridi.*” (KBOUBTOB, 101) Oğlan çocuklar esir düştükler zaman düşman tarafından bir güzel hırpalanırlar: “*Ag etinden kan çıkınca dögdiler, ‘baba!’ deyü aglattılar, ‘ana!’ deyü bozlatılar*” (KBOUBTOB, 102)

Erkek çocuklar evlenecekleri “helalige alacakları” eşte aradıkları özellikleri ise nasıl bir eş istediğini soran Babasının sorusuna Beyrek’in verdiği cevapta buluruz: “*Baba, mana bir kız alı ver kim men yerimden turmadın ol turmah gerek, men kazaguç atuma binmedin ol binmah gerek, men karimüme varmadın ol mana baş getürmek gerek. Bunun gibi kız alı ver, baba mana*” (BBOBBB, 73). Evlilikle ilgili bir gelenek de “*Oguz zamanında bir yiğit ki evlense oh ataradı, ohı ne yerde düşse anda gerdek dikeridi*” (BBOBBB, 77) Evlilik kendi boyundan bir kızla olabildiği gibi, dış obadan hatta kafir bey kızlarıyla da olabilmektedir. Babaların son bir dilekleri de ölmeden oğullarının mürüvvetlerini görmektir. Kanlı Koca oğlu kan Turalı’ya: “*Yarenler atam öldi men kaldum, yerin yurdın tutdım. Yarın ki gün men ölem olgum kala. Bundan yegreki yohdur ki gözüm görür iken, ogul, gel, seni evereyim.*” (KKOKTB, 124)

Seyrek kavga eden iki çocuğa da birer şaplak atar. Çocuklardan biri yediği dayağın acısıyla ona bir kardeşi olduğunu ve esarete yaşadığını söyleyiverir. Dede Korkut Kitabında olay şu şekilde anlatılmıştır: “*Eski tonun biti, ögsüz oğlanun dili acı olur. biri eydür:” mize mizüm ögsüzligümüz yetmez mi? Bizi eye urursın? Hünerün var ise kartaşun Alınca kalesinde esirdür. Var anı kurtar.*” (UKOSB, 168)

Dede Korkut’ta erkek çocuğun bazı davranışları hoş karşılanmaz. Dirse Han ile oğlu Boğç’ın arasını açmak isteyenler, Dirse Han’a oğlu Boğaç’ı şu şekilde gammazlarlar: “*Görir misin Dirse Han, neler oldı? Yarımasun yarçımasun, senün oğlın kür kopdı, erçel kopdı. Kırk yigidin boyına aldı, kalın oguzun üstine yöriyiş etti. Ne yerde güzel kopdıyisa çeküb aldı, ag*

sakallu kocanın azgın söğdi, ağ bürçekli karının südin tartdı. Akan turı sulardan haber gece, arkuru yatan Ala tagdan teber aşı, hanlar hanı Bayındır'a haber vara : 'Dirse Han'un oğlu bid'at işlemiş' deyeler. Gezdüğinden öldüğün yeg ola. Bayındur Han seni çağıra , sana katı gazab eyleye. Böyle ogul senn nene gerek? Böyle ogul olmakdan olmamak yegdür, öldürsene!' (DHOBHB, 39)

Oğul çocuk için “ahı” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu sözcüğün Arapça kökenli olduğu ve “kardeşim” manasına geldiği söylenmektedir. Oysa buradaki kullanımı daha farklıdır. Sözcüğün Türkçe asıllı “akı ‘cömert”dan geldiği ve zaman içerisinde anlam genişlemesine uğradığını Dede Korkut'taki kullanımı da bunun başka bir örneğidir. (Demirbilek: 2005, 277-283) Dirse Han'ın karısı oğlu Boğaç'ı göremeyince hizmetindeki “Kırk ince kız”la aramaya çıkarlar. Ormanlıkta vurulmuş halde kanlar içinde oğlunu görünce yanına koşar, yardım ederken bir yandan da şu soylamayı söyler:

*“Kara kıyma gözlerün uyhu almış,
açgıl ahı,
on ikice sünüceğün üzen olmuş,
yağşur ahı,
tanrı veren tatlu canun seyranda imiş,
inde ahı
.....(DHOBHB, 44)*

Kız çocuk:

Dede Korkut kitabında kız çocukları için: “Kici kız karındaş, ulı kız karındaş, bıkır kız, kaza benzer kız, ince bellü, ala gözlü” ifadelerine yer verilmiştir.

Destanlarda kız çocukların sayısı azdır. Her ailenin kız çocuğu olmamasına karşılık bazı ailelerde birden fazla kız çocuğu bulunur. Örnek olarak Bay Büre'nin yedi kızı vardır. Kız çocuğu için kullanılan bir ata sözü de “Kız anadan görmeyince öğüt almaz” denilmektedir.

Bazı oğuz kadınlarının yanlarında “kırk ince kız” vardır. Bu kızlar hem kadına hizmet ederler hem de onunla birlikte savaşa giderler. Dirse Han'ın karısı avdan dönmeyen oğlunu yanına “Kırk ince kız”ı alarak aramaya gider. Salur Kazan'ın evi yağmalanınca kafirler, Salur Kazan'ın hatunu Boyu Uzun Burla Hatun'la birlikte hizmetindeki “Kırk ince bellü kız”ı esir ederler. Salur Kazan'ın eşi Boyu Uzun Burla Hatun, oğlu Uruz'u kurtarmak için savaşan bu kızları azad edip “Kırk eyü kul” ile evlendirir.

Kız çocuklarının esir olan babaları ya da erkek kardeşleri için “Kaza benzer kız gelini ağ çıkarub kara geydi.” denilerek yasa büründükleri anlatılır. Bamsı Beyrek'in öldüğünü sanan yedi kız kardeşi: “Kızı gelini kas kas gülmez oldı, kızıl kına ağ eline yakmaz oldı. Yedi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler ‘vay begüm kartaş! Muradına, maksudına erişmeyen yalınuzkardaş!’ deyüb ağlaşdılar, böğrişdiler.” (BBOBBB, 78)

Kazan esaretten kurtulunca: “Kaza benzer kız gelini karşı gelip elin öpdiler, ayağa düşdiler.” sözleriyle baba-kız hasretinin sona erdiği anlatılmaktadır.

Salur Kazan'ın kalın oğuz beylerine verdiği şölende kendilerine dokuz kafir kız hizmet etmektedir: “Tokuz kara gözlü, hub yüzülü, saçı ardına örülü, gögsi kızıl dögmeli, elleri

bileginden kınalı, barmakları Nigarlı mahbub kafir kızları kalın oğuz beglerine sagrak sürüb içerlerdi.” (SKEYB, 50)

Dede Korkut, Bamsı Beyrek için istediği “kız kardaşı” Banı Çiçek’i Kardaşı Delü Dünder’den isterken, kızı: “*Aydan arı, gündən görklü*” şeklinde vasıflandırır. Kız çocukların evlenilmiş olması “*Kızı göçürmek*” (BBBOBBB, 72) şeklinde dile getirilir.

Diğer akrabalar:

Kazılık Koca Oğlu Yegenek hikayesinde, Emen, eniştesi Kazılık Koca’yı tutsaklıktan kurtarmak için altı kere hisara sefer düzenlemesine karşılık başarılı olamaz. Emen’in yeğeni Yegenek babasını kurtarmak için hisara yaklaştığında dayısı Emen’i rüyasında görür. Dayısı Emen daha sonra kendisine kavuşur, hep beraber kaleye hucüm edip Kazılık Koca’yı kurtarırlar. Destanlarda dayı olan bir diğer kimse de Kazan Beyin tayısı At ağızlı Aruz Koca’dur.

Bayındur Han’ın güyegü (damat) si Ulaş oğlu Salur Kazan, Aruz’un güyegüsü Beyrek’tir.

Kazan Begün kartaşı Kara Gönedir. Kara Göne Kazan Beg’in oğlu Uruz’un emmi(amca)sidir. Urzr’un dedesi (annesinin babası) Hanlar hanı Bayındur Han’dır. Kara Göne’nin oğlu Kara Budak Salur Kazan’ın yeğenidir.

Beyrek ve Eğrek aynı zamanda sağdıçtırlar.

Gelin- kaynana – kayın peder:

Gelin için: “Gelin, anam kişi, ağca yüzlü gelin, görklü baş, ala göz, kızum kişi, gelincüg, kaza benzer gelin, görkli gelin” ifadeleri kullanılmıştır. Destanlarda “Kayın ana ve Kayın ata’ya da ver verilir.

Segrek kardeşini kurtarmak için herkesten habersiz yola çıkma hazırlığı yaparken, yeni evlendiği “ağca yüzlü gelin” eşi: “Kademi kutsuz geli deyince udsuz gelin desünler.” diyerek Segrek’in anne ve babasına:

“Atamdan yegrek kayın ata!

anamdan yegrek kayın ana!

kaytabanın buğrası ürkdi geder...” (UKOSB, 171) şeklinde soylayarak Segrek’in gitme hazırlığını Segrek’in anne ve babasına haber verir.

Kaynaklar

1. (DHOBHB) Dirse Han oğlu Bogaç Han Boyı, 2. (SKEYB) Salur Kazanun Evi Yagmalandığı Boy, 3. (BBBOBB) Bay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek Boyı, 4. (KBOUTOB) Kazan Beg oğlu Uruz Begün tutsak Olduğu Boy, 5. (DKODDB) Duha Koca oğlu Deli Domrul Boyı, 6. (KKOKTB) Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Boyı (KKOYB), 7. Kazılık Koca oğlu Yigenek Boyı, 8. (BDÖB) Basat Depegözi öldürdüğü Boy, 9. (BOEB) Begil oğlu Emren Boyı, 10. (UKOSB) Uşun Koca oğlu Segrek Boyı, 11. (SKTOOUÇB) Salur Kazan tutsak olub oğlu Uruz çıkardığı Boy, 12. (İOTAOBÖB) İç Oguza Taş Oğuz asi olub Beyrek öldüğü Boy

(DKO) Tezcan, Semih - Boeschoten, Hendrik; Dede Korkut Oğuz-nameleri (2001), Yapı Kredi yay., İstanbul.

(TS) Türkçe Sözlük (2005); Türk Dil Kurumu yay., s. 45, Ankara.

- Aksoy, Mustafa; “Türklerde Sosyal Yapı”(2004), Türk Tarihi ve Kültürü, Pagem yay., s. 255-265. Ankara.
- Balaman, Ali Rıza; Evlilik Akrabalık Türleri (2002), Kültür Bakanlığı yay., Ankara.
- Baykara, Tuncer; Türk Kültür Tarihine Bakışlar (2001), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara.
- Binyazar, Adnan; Dede Korkut (1991), Cem yay., İstanbul.
- Cemşidov, Şamil; Kitab-ı Dede Korkut (1990), Haz.: Üçler Budak, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul.
- Demirbilek, Salih; “Ahi Kelimesinin Kökenine Dair” (2005), I.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Gazi Üni., Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi yay., s.277-283, Kırşehir.
- Doğan, İsmail; “Türklerde Aile” (2004), Türk Tarihi ve Kültürü, Pagem yay., s. 267-285, Ankara.
- Ekiz, Osman Nuri; Dede Korkut Hikayeleri (1992), Engin yay. İstanbul.
- Ercilasun, A. Bican; “Salur Kazan Kimdir?” (2002), Milli Folklor Dergisi, S. 56, s. 22-33, Ankara.
- Ergin, Muharrem; Dede Korkut Kitabı –Metin, Sözlük- (1986), Ebru yay., İstanbul.
- ; Dede Korkut Kitabı-I (1989), Dede Korkut Kitabı-II (1991), Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik; Dede Korkut Hikayeleri (1995), Dergah yay., İstanbul.
- Dedem Korkudun Kitabı (2000), Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü (2003), Ötüken yay., İstanbul.
- Kırbaç, Selçuk; Dedem Korkut (1999), Şule yay., İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin; Dede Korkut Oğuznameleri (2000), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara.
- Li, Yong-Song; Türk Dillerinde Akrabalık Adları (1999), Simurg yay., İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim; Dede Korkut Kitabı –İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar- I, II (1998), Selçuk Üniversitesi yay., Konya.
- Savran, Hülya; “Dede Korkut Kitabında Anne Çocuk İlişkisi” (2004), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.: 7, S. 12, s. 89-103, Balıkesir.
- Uç, Himmet; “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikayesi” (2003), Milli Folklor Dergisi, S. 60, s. 47-57, Ankara.
- Tezcan, Semih; Dede Korkut Oğuznameler Üzerine Notlar (2001), Yapı Kredi yay., İstanbul